

بررسی تعرض پهپادهای جاسوسی به حریم دیگر کشورها از دیدگاه حقوق بین الملل

با تاکید بر تعرض پهپاد آمریکایی به حریم ایران

سید عادل حیدری

دانشجوی دوره دکتری حقوق بین الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین الملل قشم
(Lawyerheidari@gmail.com)

چکیده

حفظ حاکمیت و مرزها برای غالب کشورها یک هنجار و ارزش محسوب می گردد و دولتها با توجه به توطئه ها و دسیسه های دیگر کشورها به هر راهکاری به جهت حفظ امنیت کشور و حریم خصوصی و امنیت شهروندان اقدام می نمایند. اما امروزه با توجه به پیشرفت تکنولوژی در عرصه تسلیحات نظامی برخی از کشورها به قصد جاسوسی و تهیه گزارش و در کل با اهداف نظامی به استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین (پهپاد) اقدام و با تعرض و نقض قوانین و عرف بین المللی و ورود غیرمجاز به خاک دیگر کشورها منجر به تخدیش و تزلزل امنیت و ثبات بین المللی می شوند. این عمل کشور متجاوز در مقابل اعتراض و اقدام متقابل و در صورت ضرورت دفاع مشروع توسط دولت ثالث را در برخواهد داشت. تجاوز به حریم هر کشور به هر نحوی و تحت هر شرایطی محکوم می باشد و این تجاوز به کشور مورد تجاوز ایجاد حقوق مشروعی می نماید که تذکر و اعتراض رسمی، احضار سفیر دولت متخاصم، انهدام یا به غنیمت گرفتن تسلیحات، درخواست خسارت و غرامت، دفاع مشروع و اتخاذ عملیات نظامی، شکایت به شورای امنیت و پیگیری به دادگاه های بین المللی را جهت احقاق حقوق از دست رفته خود در جامعه جهانی بکار گیرد.

واژگان کلیدی: پهپاد، حقوق بین الملل، اصل حاکمیت، مسئولیت بین المللی

مقدمه

چندی پیش خبری توسط خبرگزاری ها اعلام گردید که بیان می داشت یک فروند هواپیمای بدون سرنشین آمریکایی به خاک ایران از طریق مرزهای شرقی و کشور افغانستان تعرض ولی بدلیل نقص فنی و بدون هیچ گونه خسارتی متخصصان ایرانی آن را وادار به فرود کردند. این خبر مدتی پیش در سراسر جهان واکنش های فراوانی را به همراه داشت. بازتاب های گسترده خبری و اظهار نظرهای کارشناسی که در ارزیابی اقتدار دفاعی و بازدارندگی ایران مطرح شده، موضوعی است که از بعد حقوق بین الملل نیز جای بحث و تعمق دارد. این پهپاد (پرنده هدایت پذیر از دور) مدل RQ170 نام دارد و امروزه بواسطه آن ایران اطلاعات گسترده ای از فناوری تولید پرنده های جاسوسی آمریکا و اسرائیل را در منطقه خاورمیانه اتخاذ کند. در ادامه بمنظور بررسی حقوقی است راهبرد مقابله با پهپادهای جاسوسی آمریکا و اسرائیل را در منطقه خاورمیانه اتخاذ کند. در ادامه بمنظور بررسی حقوقی موضوع پهپاد های بدون سرنشین از دیدگاه حقوق بین الملل به بررسی و ورود هواپیماهای بدون سرنشین به خاک ایران و مسئولیت های حقوقی دولت متخاصم در قبال این اقدام و واکنش کشور معترض یعنی ایران در راستای حقوق از دست رفته در جامعه بین المللی خواهیم پرداخت.

۱- تعریف هواپیمای جاسوسی (پهپاد)

پهپاد واژه ای است که برای هواپیماهای بدون سرنشین^۱ تعریف شده و مخفف «پرنده هدایت پذیر از دور» است که از حروف اول کلمات مذکور ساخته شده است. کنترل پهپاد بدون استفاده از انسان در درون آن صورت می گیرد. اگر چه انسان نیز می تواند به عنوان محموله در آن باشد. این وسیله پرنده از نیروهای ایرویدینامیکی برای پرواز در مسیر دلخواه استفاده می کند. پهپادها یا بوسیله کنترل از راه دور یا با برنامه های پیش پروازی ریخته شده از قبل یا با سامانه های خودکار دینامیک هدایت می شوند. پهپادها در حال حاضر در برنامه های نظامی که شامل جاسوسی و حمله می شود فعالیت می کنند. این هواپیماها همچنین در برنامه های غیر نظامی مانند خاموش کردن آتش سوزی ها یا جایی که پرواز برای خلبان خطر دارد یا کنترل پلیس در نا آرامی ها و صحنه های جرم یا شناسایی بیشتر حوادث غیرمترقبه طبیعی استفاده می شوند.

۲- موارد استفاده از پهپاد ها:

استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در آمریکا راهی طولانی سپری کرده است و نزدیک به یک دهه است که در عملیات های مختلف نظامی از آنها استفاده می شود. هم اکنون سربازان پیاده نظام آمریکایی از هواپیماهای بدون سرنشین پنج پوندی برای نظارت تاکتیکی در عملیات های مختلف نظامی استفاده می کنند و به زودی به آنچه سازنده آنها نام آن را «گلوله جادویی» گذاشته است تجهیز خواهند شد. نیروهای عملیات ویژه آمریکا توانسته اند اکنون با تجهیز این هواپیماها به کلاهک های شلیک، قابلیت های آن را افزایش دهند.

عمده استفاده از این هواپیماها نظارت و شناسایی در عملیات های مختلف نظامی و غیرنظامی است. نخستین هواپیمای بدون سرنشین در ارتفاع بالای آمریکا توانست با تکیه بر عکس های سیاه و سفید تقریباً نیمی از خلیج فارس را به نمایش بگذارد؛ رادارهای پیشرفته «هاواک» که شهرت جهانی دارند نیز توانستند با ارسال تصاویر دقیق از زمین به شناسایی مواد شیمیایی و یا عوامل بیولوژیکی حاصل از سلاح های مخرب بپردازند. به نظر می آید در صورتی که کشوری این فناوری را در اختیار داشته باشد و بخواهد عملیات نظامی انجام دهد، آنگاه مسئول است که حتماً پیش از هر اقدام نظامی، اطمینان حاصل کند که مطابق

1- Unmanned Aerial Vehicle

حقوق بین الملل بشردوستانه رفتار می کند و به غیرنظامیان آسیبی نمی رساند. موضوع هواپیماهای بدون سرنشین به لحاظ بین المللی مسایل حقوقی مختلفی را مطرح می کند و تابع شاخه های مختلف حقوق بین الملل از جمله حقوق بین الملل هوایی، حقوق بین الملل بشر و حقوق بین الملل بشردوستانه است. در طول یک دهه گذشته هواپیماهای بدون سرنشین، در بسیاری از عملیات های نظامی در عراق، افغانستان و لیبی حضور داشتند. در میان این حملات، ۹۵ درصد از میزان حضور این هواپیماها در کشور پاکستان و مابقی آنها در بیشتر در یمن و سومالی بوده است و در مجموع این هواپیماها به کشته شدن بیش از دو هزار نفر از افراد مشکوک به شبه نظامی و عضویت در گروه های تروریستی و تعداد زیادی از غیرنظامیان منجر شدند.

۳- سوابق بین المللی استفاده از پهپاد:

استفاده از پهپادهای نظامی بمنظور شناسایی مکانهای نظامی سوابق زیادی دارد. گرچه تعداد زیادی از این پهپادها پس از انجام عملیات موفقیت آمیز بواسطه سیستم امنیتی پیشرفته و فوق مدرن و رادارگریز مورد شناسایی قرار نمی گیرند اما در مواردی که در ادامه به بررسی آنها خواهیم پرداخت پس از شناسایی توسط دیگر کشورها خشم و اعتراض آنها را در صحنه بین المللی برانگیخته است.

نخستین بار در سال ۱۹۹۸ دولت «بیل کلینتون» رئیس جمهور وقت آمریکا عملیات پیدا کردن مخفیگاه بن لادن با استفاده از موشک های کروز، که خسارات جانبی بالغ بر ۳۰۰ نفر زخمی بر جای گذاشته بود و تنها نزدیک به ۵۰ درصد از انتظارات عملیات های اطلاعاتی را محقق کرده بود را متوقف کرد. بین سال های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۱، نیروی هوایی ارتش آمریکا تلاش کرد بتواند قابلیت موشک های ضد تانک را بر روی هواپیماهای بدون سرنشین که با اهداف جاسوسی مورد استفاده قرار می گرفتند اعمال کند. شورای امنیت سازمان ملل متحد نیز در نشست خود یک هفته پیش از حوادث ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱، با استقرار هواپیماهای بدون سرنشین در عملیات های جاسوسی موافقت کرد. نخستین بار در نوامبر سال ۲۰۰۱ میلادی، «محمد اتف» از فرماندهان ارشد القاعده افغانستان بوسیله هواپیماهای بدون سرنشین نظامی آمریکا کشته شد.^۲

در تاریخ چهارم دسامبر ۲۰۱۱، هواپیمای جاسوسی بدون سرنشین آمریکا با نام نظامی آر کیو-۱۷۰، در ایران به کنترل درآمد کرد؛ مقام های آمریکایی علت این امر را نقص نامشخصی در سیستم هواپیما، قطع ارتباط با مرکز داده ها و ردیابی آن از سوی مراکز اطلاعاتی ایران دانستند. دو هفته پس از آن یک هواپیمای دیگر بدون سرنشین غیر نظامی آمریکا در انتهای باند مسیر خود در جزیره «سیشل» در اقیانوس هند سقوط کرد.

در مورد دیگری در سال ۲۰۰۶ میلادی و در جریان جنگ رژیم صهیونیستی و حزب الله، حزب الله لبنان هواپیماهای بدون سرنشین تهاجمی ابابیل را که گفته می شود ساخت ایران بوده است به کار گرفت.

مورد دیگر مربوط به سرنگونی یک فروند هواپیمای بدون سرنشین توسط نیروی هوایی رژیم صهیونیستی در ماه اکتبر سال جاری میلادی بود. کمی بعد دبیر کل حزب الله لبنان اعلام کرد که اجزای این هواپیمای تجسسی بدون سرنشین که به تازگی در خاک رژیم صهیونیستی سرنگون شده، در ایران ساخته شده و در لبنان مونتاژ شده است. این واقعه به لحاظ حقوق بین الملل برای ایران مسئولیتی به همراه ندارد، چرا که صرف ساخت اجزای این هواپیما عمل ارتكابی را به ایران منتسب نمی کند. حتی اگر کل هواپیما نیز محصول ایران بود و دبیر کل حزب الله هم ادعا می کرد که ایران این هواپیما را فرستاده است مجدداً فعل ارتكابی قابل انتساب به ایران نیست. حال آنکه اساساً دبیر کل حزب الله فقط اعلام کرده که اجزای این هواپیما

²- <http://fa.wikipedia.org/wiki/>

ایرانی بوده و حزب الله (لبنان) آن را فرستاده است. بررسی واکنش سیاستمداران و مقامات ارشد نظامی ایران نیز حاکی از آن است که صرف ایرانی بودن هواپیما و یا حتی تحسین و تبیین توانمندی‌های کشور در این نوع فناوری نمی‌تواند به لحاظ حقوقی فعل ارتكابی را منتسب به ایران کند.

در واقع باید اشاره کرد که، مهم‌ترین جنجال هواپیماهای بدون سرنشین در سال‌های اخیر مربوط به استفاده ایالات متحده آمریکا از این هواپیماها در پاکستان بوده است. به خصوص بعد از آنکه از این ابزارها در قتل اسامه بن لادن مورد استفاده قرار گرفت. این هواپیماها بدون مجوز و حتی اطلاع دولت پاکستان به پرواز درآمدند و دولت، ارتش و مردم پاکستان بعد از آن نسبت به نقض حاکمیت و تمامیت ارضی کشورشان اعتراض کردند.

۴- ماهیت عمل از منظر حقوق بین الملل

در تعریف تجاوز، قطعنامه ای در مجمع عمومی سازمان ملل در ۱۹۷۴ تصویب شد که در آن علل و عوامل به وقوع پیوستن یک تجاوز و ویژگی‌های یک تجاوز را بیان می‌کند و اشاره می‌کند هر گاه نیروهای نظامی یک کشور از مرزهای سرزمینی یک کشور دیگر عبور کنند و دست به تحرک بزنند، این یک تجاوز آشکار است. یعنی در واقع مصداق تحقق تجاوز را استفاده از نیروهای نظامی قلمداد می‌کند. البته بعدا ایرادها و اشکالاتی گرفته شد که امروزه فشارهای روانی یا تهدیدهای اقتصادی یا اعمال تحریم‌ها و مسائلی از این دست هم می‌تواند نوعی تجاوز تلقی شود. اما در آن برهه زمانی مشخصا اعلام شد که هر گاه نیروهای نظامی یک دولت به طور فیزیکی از قلمرو مرزی کشور دیگری بگذرند و وارد قلمرو سرزمینی دولت دیگر شوند، این نوعی تجاوز است که کلیه موارد ذکر شده مخالف اصل صلح و امنیت جهانی^۳ می باشد.

علاوه بر اینکه برخی نظرات پراکنده در مخالفت با این موضوع^۴ حقوق بین الملل معاصر نیز با این نظر سنتی همداستان است و صرفنظر از مشکل تحدید حدود هوا و فضا که محدوده این صلاحیت انحصاری را مشخص می کند، در اصل مسئله اختلاف نظر خاصی وجود ندارد. دیوان بین المللی دادگستری نیز در پرونده نیکاراگوئه، صلاحیت انحصاری بر قلمرو هوایی بالای سرزمین را یک اصل حقوقی پذیرفته شده در سطح بین المللی میدانند. به باور دیوان: «اصل احترام به تمامیت سرزمینی یک دولت، با عبور غیرمجاز هواپیماهای متعلق به دولتهای دیگر و استفاده بدون مجوز از حریم هوایی نیز نقض میشود.»^۵

۴-۱- تعریف تجاوز در قطعنامه سازمان ملل متحد

مجمع عمومی، در ۱۴ دسامبر ۱۹۷۴ میلادی/۲۲ آذر ۱۳۵۳ در جلسه شماره ۲۳۱۹ بدون رای گیری و برحسب اجماع اعضا، تعریف تجاوز را به تصویب رساند. این قطعنامه دارای یک سند اعلام تصویب و یک ضمیمه است. در این قطعنامه تجاوز اینگونه تعریف شده است:

ماده اول، تجاوز را به معنای کاربرد نیروی مسلح توسط یک دولت علیه حاکمیت، تمامیت ارضی، یا استقلال سیاسی دولتی دیگر، یا کاربرد آن از دیگر راههای مغایر با منشور ملل متحد دانسته است. در ماده دوم، پیشدستی یک دولت در به کارگیری

3- The principle of international peace and security

^۴- فوشیل یکی از این حقوقدانان است. وی بر این باور بود از آنجا که هیچ فرد یا دولتی نمی تواند به همان ترتیبی که بر خشکی مسلط است بر قلمروی هوایی نیز اعمال اقتدار کند، ادعای حاکمیتی بر حریم هوایی محلی از اعراب ندارد.

5- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, para. 251.

نیروی مسلح، مغایر با منشور ملل متحد، نشانه اولیه اقدامی تجاوز کارانه به شمار آمده است. البته به شورای امنیت این اختیار را داد که طبق منشور ملل متحد، احراز وقوع تجاوز را به عللی چون نبودن شدت اقدامات به عمل آمده، یا نتایج آنها را نپذیرد. در ماده سوم و چهارم، اقدامات زیر بدون اعلام جنگ و با در نظر گرفتن ماده دوم دارای ماهیت تجاوز کارانه معرفی شده است:

- تهاجم یا حمله نیروهای مسلح یک دولت به سرزمین دولتی دیگر، یا هر گونه اشغال نظامی - هر چند موقت - و نیز هر گونه ضمیمه سازی سرزمین یک دولت یا قسمتی از آن، از طریق زور;

- بمباران سرزمین یک دولت توسط نیروهای مسلح دولتی دیگر یا کاربرد هر نوع سلاح به وسیله یک دولت علیه سرزمین دولت دیگر;

- محاصره بنادر یا سواحل یک دولت توسط نیروهای مسلح دولت دیگر;

- حمله نیروهای مسلح یک دولت به نیروهای زمینی دریایی یا هوایی یا ناوگان های هوایی و دریایی دولت دیگر;

- هر گاه نیروهای مسلح یک دولت که در سرزمین دولت دیگر مستقر شده اند، بر خلاف توافق به عمل آمده مورد استفاده قرار گیرند و یا به حضور خود پس از پایان مدت مورد توافق ادامه دهند;

- هر گاه از ناحیه سرزمین یک دولت دیگر که در اختیارش قرار دارد، به منظور انجام اقدامی تجاوز کارانه علیه دولت ثالث استفاده شود;

- اعزام دسته ها، گروه ها، نیروهای نامنظم یا مزدوران مسلح توسط یا از جانب یک دولت، به منظور انجام عملیات مسلحانه علیه دولتی دیگر، با چنان شدتی که در زمره اقدامات فهرست شده بالا قرار گیرد، یا درگیر شدن قابل ملاحظه دولت مزبور در آن عملیات.

همچنین جامعه ملل سه معیار زیر را برای تجاوز، مشخص می نماید:

الف: متجاوز، دولتی است که با نقض اقدامات منع شده توسط شورای جامعه ملل و مجمع عمومی، جنگ را آغاز کرده باشد.

ب: دولتی متجاوز شمرده می شود که با تهاجم ارضی، جنگ را شروع کرده باشد.

ج: دولتی متجاوز است که خارج از حوزه صلاحیتش، بدون وجود ضرورت دفاع، در مخاصمات، درگیر شود.

علاوه بر این، کنوانسیون پاریس به عنوان نخستین سند بین المللی در زمینه حقوق هوا نیز بر این اصل مهم صحنه گذارده است. در ماده ۱ این کنوانسیون آمده است:

«طرفین معظم متعاهد، هریک از اعضای کنوانسیون را صاحب حاکمیت کامل و انحصاری بر قلمروی هوایی بالای سرزمین خود خواهند شناخت.»

این باور عمومی دولتها در معاهدات و کنوانسیونهای بعدی نیز مورد تکرار و تصریح قرار گرفته است. کنوانسیون مادرید (۱۹۲۶)، کنوانسیون هاوانا (۱۹۲۸) و از همه مهمتر کنوانسیون شیکاگو (۱۹۴۴) همگی بر حاکمیت انحصاری دولتها بر

محدوده هوایی بالای سرزمین شان تأکید دارند. به نظر میرسد که حتی پیش از وقوع جنگ جهانی اول نیز این برداشت از وضعیت حقوقی قلمرو هوایی بالای سرزمین در بین دولتها عمومیت داشت. به عنوان نمونه، میتوان به واکنش هلند در سالهای پیش از شروع جنگ در اعتراض به عبور هواپیماهای آلمان از فراز خاک آن کشور بدون کسب اجازه قبلی اشاره کرد.

بر اساس حقوق بین الملل حرمت قلمرو هوایی دولتها مثل مرزهای زمینی باید مورد تأیید قرار گیرد و دولتها قوانین بین المللی را بایستی رعایت کنند و نقض هر یک از این اصول به معنای تجاوز تلقی می شود و دولت مورد تجاوز می تواند به مراجع بین المللی شکایت کند. بی تردید ورود هواپیمای جاسوسی در عمق ۲۵۰ کیلومتری حریم هوایی ایران مسئله ای است که می بایست در چارچوب اقدامات تحریک آمیز دولت آمریکا تلقی شود. این موضوع در عین حال نقض آشکار روح منشور ملل متحد در روابط مسالمت آمیز کشورها و تمام قوانین بین المللی مربوط است. چرا که ماهیت این تعرض نشان دهنده تعدی بودن رفتار دولت آمریکا در این باره است. لذا نمی توان آن را مسئله ای اتفاقی و یا خطایی سهوی تلقی نمود. اما در مقابل نه تنها کشور آمریکا در این مورد هیچ گونه عذرخواهی نکرد بلکه درخواست باز پس دادن این پهپاد را به کشورمان داد. از طرفی هواپیمای مزبور از نوع هواپیمای نظامی است که حریم هوایی ایران را نقض کرده است و بدون رضایت ایران وارد قلمروی هوایی ایران شده است و طبیعتاً آمریکا مرتکب یک عمل متخلفانه بین المللی شده و مسئولیت بین المللی دارد.

دولت آمریکا تعهدی که بر اساس اسناد بین المللی منشور سازمان ملل متحد و بیانیه الجزایر که فی مابین دولت ایران و آمریکا وجود دارد متعهد شده که از مداخله در امور داخلی و تعرض به تمامیت ارضی و استقلال سیاسی ایران بپرهیزد. به عبارتی دیگر در این بیانیه ذکر گردیده که آمریکا بایستی تعهد و تضمین کند که از این پس هیچ گونه دخالت مستقیم و غیرمستقیم سیاسی و نظامی در امور جمهوری اسلامی ایران نکند. قطعاً برای ایران حق شکایت به مراجع بین المللی بخصوص سازمان ملل متحد محفوظ و قطعی است ضمن آنکه آمریکا در موارد متعدد رفتارهای خصمانه ای با ایران داشته است. یکی از نمونه های این تعرض هدف قرار دادن یک فروند هواپیمای مسافربری ایران با ۲۹۰ سرنشین با شلیک موشک از رزم ناو امریکایی در محدوده آبهای ایران بر فراز آبهای خلیج فارس در ژوئن سال ۱۹۸۸ در جریان جنگ تجاوز کارانه عراق علیه ایران است، جنگی که از حمایت آمریکا بر خوردار بود. همچنین تعرض به سکوهای نفتی ایران و تخصیص بودجه در حمایت از گروههای تروریستی و ضد انقلاب و بویژه گروهک تروریستی منافقین از دیگر موارد در این ارتباط است. در شرایط کنونی نیز حتی برقراری تحریم های فرا قانونی که دامنه آن از جلوگیری از ورود دارو به ایران تا قطع شبکه های ماهواره ای ایران و اخلال در تعاملات پولی و بانکی با ایران را شامل می شود؛ جملگی از موارد اشکار مغایر با حقوق بین الملل بشمار می روند. مع الوصف این مورد هم طبیعی است که دولت آمریکا با به پرواز در آوردن و فرستادن هواپیماهای جاسوسی بدون سرنشین خود به قلمرو هوایی کشورها، مرتکب یک تجاوز هوایی آشکار و فاحش شده است.

مورد دیگر که ذکر آن بسیار مهم می باشد انعقاد عهدنامه مودت بین ایران و آمریکا در سال ۱۹۵۵ می باشد. به نظر روشن است که با توجه به صراحت نص عهدنامه مودت و با توجه به کنوانسیون وین حقوق معاهدات (۱۹۶۹) این عهدنامه همچنان به لحاظ حقوقی در روابط طرفین لازم الاتباع است. رویه دیوان بین المللی دادگستری در قضایای گروگانگیری، سکوهای نفتی و همچنین رویه دیوان داوری ایران و آمریکا نیز مؤید همین امر است. با این حال، همان گونه که در قضیه سکوهای نفتی دیوان به صراحت اذعان داشت هیچ درخواستی مبنی بر رسیدگی به مغایرت تحریم های اقتصادی علیه ایران با عهدنامه مزبور در زمان رسیدگی از سوی این کشور به این مرجع قضایی ارجاع نشده اینجاست که بنظر می رسد قضیه بیش از آن که حقوقی باشد، از سیاست جمهوری اسلامی ایران در قطع عملی روابط دوستانه و تجاری با ایالات متحده ناشی می شود. در واقع عهدنامه مودت، مانند هر سند حقوقی لازم الاجرا تا زمان حیات خویش بر روابط حقوقی طرفین حاکم است. بنابراین، فسخ یا

اختتام آن در وهله نخست با توجه به متن سند و مندرجاتش امکان پذیر است. بند ۱ ماده ۲۳ عهدنامه مودت مقرر می دارد: عهدنامه فعلی به تصویب خواهد رسید و اسناد مصوب آن هر چه زودتر در تهران مبادله خواهد شد. در ادامه در بندهای دوم و سوم آمده است عهدنامه فعلی یک ماه پس از تاریخ مبادله اسناد مصوب به اجرا گذاشته خواهد شد. این عهدنامه مودت به مدت ۱۰ سال معتبر خواهد بود و پس از آن تا موقعی که به ترتیب مقرر در این عهدنامه خاتمه پذیرد به قوت خود باقی خواهد ماند و هر یک از طرفین متعاقد می تواند با دادن اخطار کتبی به مدت یک سال به طرف متعاقد دیگر در انقضای مدت ده سال اول یا هر موقع پس از آن این عهدنامه را فسخ نماید. با توجه به اینکه چنین اخطاری از سوی طرفین صورت نگرفته و با توجه به عدم استناد هر یک از دو طرف به اصل تغییر بنیادین اوضاع و احوال زمان انعقاد معاهده به نظر می رسد این معاهده همچنان در روابط حقوقی طرفین لازم الاجرا می باشد.

۲-۴- نقض حریم هوایی:

در مورد حقوق هوا، بارزترین اصل جهانی توسط «کولو سف» با مفهوم «شناسایی حاکمیت انحصاری و کامل هر کشوری بر حریم هوایی قلمرو آن کشور» رایحه گردیده است.^۶ بنابراین قلمرو یک کشور نه تنها شامل سرزمین و آبهای سرزمینی آن بلکه شامل لایه‌ای از هوا که بر فراز قلمرو زمینی و آبی آن قرار دارد، می‌گردد. این لایه‌ی هوایی تا آن جا که اتمسفر (جو) وجود دارد، ادامه می‌یابد و پس از آن منطقه‌ی ماورای جو و یا فضا آغاز می‌شود.^۷

از این رو ماده‌ی (۱) کنوانسیون پاریس، به تاریخ ۱۳ اکتبر سال ۱۹۱۹ میلادی حاکمیت مطلق و انحصاری دولت‌ها را بر قلمرو هوایی مافوق سرزمین و آبهای سرزمینی‌شان مورد تأیید قرار داده است. کنوانسیون «شیکاگو» مورخ ۷ دسامبر ۱۹۴۴ میلادی هم این اصل را مورد تأیید قرار می‌دهد. ماده‌ی (۲) کنوانسیون ۱۹۵۸ میلادی «ژنو» نیز مقرر می‌دارد که حق حاکمیت یاد شده شامل فضای فوقانی دریای سرزمینی، کف و زیر کف آن نیز می‌شود. مطابق ماده‌ی (۳) قانون هواپیمایی کشوری مصوب ۱۳۲۸ «دولت حق حاکمیت مطلق و انحصاری در فضای بالای آبهای ساحلی را دارا می‌باشد.»

اگر هواپیمای بدون سرنشین بدون اجازه وارد حریم هوایی یک کشور شود، چنین هواپیمایی را می‌توان به منظور شناسایی متوقف کرد و آن را وادار به ترک حریم هوایی از طریق یک مسیر هوایی مشخص کرد و به منظور تحقیقات یا تعقیب قضایی برای فرود هدایت کرد. بر این مبنا هیچ یک از هواپیماهای دولتی حق ندارند بدون تحصیل اجازه از راه عقد قرارداد و غیره و عدم رعایت مفاد و شرایط آن بر فراز خاک کشور دیگر پرواز کنند یا در آن فرود آیند. از این رو عدم کسب جواز ورود به قلمرو هوایی کشورها، نقض حریم هوایی دولت دیگر و نقض جدی حقوق بین‌الملل محسوب می‌گردد.^۸

۳-۴- نقض قواعد حقوق بین‌الملل:

طبق حقوق بین‌الملل و حقوق هوایی، هر کشور حق دارد به لحاظ نظامی یا امنیتی، پرواز هواپیماهای سایر کشورها را در پاره‌ای از قلمرو خود محدود و یا ممنوع نماید. هم‌چنین کشورها در صورت استفاده از تجهیزات عکس برداری باید به حق

6- Y. M Kolossov, Relation ship of international Air and space Law, Proceedings 20th Colloquium, (Prague, 1977), PP.304.

۷ - هوشنگ مقتدر، ۱۳۷۱، حقوق بین‌الملل عمومی، تهران: مؤسسه‌ی چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ص ۲۵۷.

۸ - حسن پوربافرانی، ۱۳۸۸، حقوق جزای بین‌الملل، تهران: انتشارات جنگل، ص ۲۵.

حاکمیت کشورهای دیگر توجه نمایند. هر کشور متعاهدی می‌تواند کاربرد تجهیزات عکس برداری را بر فراز قلمرو خود ممنوع یا محدود سازد.^۹

این اصول به قیاس اولویت، ممنوعیت به کارگیری هواپیماهای تجسسی بر فراز قلمرو کشورها را اثبات نموده و بر غیر قانونی بودن و غیر اخلاقی بودن این اقدام صحنه می‌گذارد. از این رو، بیش از پیش خصمانه بودن این اقدام غیرقانونی، وقاحت و شنیعت آن را به رخ می‌کشد.

۴-۴- نقض اصول حقوقی ناظر بر هواپیماهای بدون سرنشین:

طبق ماده‌ی (۸) معاهده‌ی شیکاگو، پرواز هواپیماهای بدون خلبان که مستقلاً بدون داشتن خلبان قادر به پروازند، بر فراز خاک هر یک از کشورها بدون تحصیل اجازه‌ی مخصوص و رعایت نکات مندرج در اجازه‌نامه‌ی اشاره شده مجاز نیست. هر یک از کشورهای عضو، متعهد شده‌اند پرواز هواپیماهای بدون خلبان را در نواحی‌ای که برای هواپیماهای کشوری^{۱۰} آزاد اعلام گردیده، تحت کنترل و نظارت لازم قرار دهند تا از بروز خطرهای احتمالی برای هواپیماهای کشوری جلوگیری کنند.^{۱۱} با استناد به منصوص این ماده، تجاوز هواپیمای بدون سرنشین آمریکا به خاک ایران محکوم می‌باشد.

۴-۵- به مخاطره افتادن ثبات و صلح بین‌المللی:

باید خاطر نشان نمود، چنین اقدام‌های تجاوزکارانه‌ای موجب گسترش عملیات خصمانه و غیردیپلماتیک در جهان گشته و با مخدوش ساختن حاکمیت قانونی کشورها، ثبات و صلح بین‌المللی را نیز متزلزل می‌نماید. این امر به نوبه‌ی خود، موجب ایجاد یک فضای رقابتی و جوّ سیاسی ناسالم در جهان نیز خواهد گشت.

در حقیقت حقوق بین‌المللی هوایی مجموعه قواعد و مقرراتی است که ناظر بر قلمرو هوایی کشورهاست. درباره‌ی ماهیت حقوقی قلمرو هوایی دیدگاه‌های گوناگونی است که تاکنون سه نظریه در این زمینه رایج شده است.

نظریه «حاکمیت کامل کشورها» بر فضای بالای قلمرو خود که از حقوق خصوصی اقتباس شده و به موجب آن استدلال می‌شود، کشورها همان گونه که مالک سرزمین خود هستند، مالک فضای بالای آن نیز هستند.

نظریه دیگر، بر برخورداری از حق «عبور و مرور آزاد هواپیما» برای کلیه کشورها تأکید دارد که از اصل «تعلق هوا به همه» اخذ شده است. نظریه سوم نیز با «رویکردی میانه» هوا را به دو طبقه نزدیک زمین و طبقه مافوق آن تقسیم کرده و بر پایه آن طبقه اول را تحت حاکمیت کشور زیرین و طبقه دوم را آزاد برای همه کشورها می‌داند.

تا پیش از جنگ جهانی اول نظریه اول مورد پذیرش کشورها بود و بر پایه این دیدگاه بود که بیشتر کشورهای اروپایی قوانین و مقرراتی در این زمینه وضع کردند و حتی در جریان این جنگ، کشور سوئیس به عنوان کشور بیطرف، عبور هواپیمای جنگی

۹- منصور جباری، حقوق بین الملل هوایی، تهران: فروزش، ۱۳۸۱، ص ۲۰.

۱۰- معاهده‌ی شیکاگو هواپیمای کشوری را تعریف نکرده، اما با توجه به این که هواپیماهای دولتی را احصا نموده، می‌توان گفت هواپیماهایی که دولتی نباشند و پروازها بین المللی انجام دهند، کشوری محسوب می‌شوند. (ر.ک. جباری، پیشین، ص ۲۲)

۱۱- جباری، پیشین، ص ۲۰.

را از قلمرو هوایی خود منع کرد؛ با وجود این، در این دوره عبور از قلمرو هوایی دریای آزاد و سرزمین‌های بدون صاحب آزاد بود. تدوین نظام حقوقی حاکم بر هوا پس از پایان جنگ اول جهانی مورد توجه کشورها قرار گرفت و عهدنامه ۱۹۱۹ پاریس و پروتکل اصلاحی ۱۹۲۹ آن درباره هواپیماهای دولتی به تصویب رسید. در واقع عهدنامه پاریس، نخستین معاهده بین‌المللی درباره هوانوردی بوده و شامل چند اصل مانند حاکمیت کامل کشور بر قلمرو هوایی خود، اصل آزادی عبور و مرور در فضای بالای دریای آزاد، قبول اصل عبور بی‌ضرر در زمان صلح برای هواپیماهای غیر نظامی و ممنوعیت کشور متعاقد در انعقاد معاهده با کشورهای غیر متعهد بود. اما از آنجا که این معاهده با انتقادات بسیاری در زمینه محدود بودن معاهده به کشورهای متعاقد و زمان صلح و دادن امتیاز به دولت‌های بزرگ فاتح جنگ روبه‌رو شد، پروتکل اصلاحی آن در سال ۱۹۲۹ تصویب شد که به موجب آن، آزادی الحاقی کشورها، حق انعقاد معاهده کشورهای متعاقد یا غیر متعاقد به شرط عدم لطمه به حقوق کشورهای عضو و مغایرت نداشتن با عهدنامه پاریس، حذف امتیازات دولت‌های بزرگ و اعمال اصل مساوات پذیرفته شد.

بنابراین در ارتباط با موضوع ورود هواپیمای جاسوسی آمریکا به محدوده هوایی ایران و سرنگونی و در اختیار گرفتن آن از سوی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، باید گفت پرواز هواپیماهای شناسایی بر فراز دیگر کشورها برای جاسوسی، به علت اینکه، بدون اجازه و رضایت یک کشور به محدوده حاکمیت آن کشور و در نتیجه نقض حریم حاکمیتی آن در هوا تلقی می‌شود، امری مذموم و خلاف قوانین بین‌المللی است. و ورود هواپیمای جاسوسی آمریکا به محدوده هوایی ایران بر پایه عهدنامه پاریس و به ویژه اصل حاکمیت کامل کشورها بر قلمرو هوایی خود، نقض حقوق هوایی این کشور و عملی غیرقانونی و تخلف از حقوق بین‌الملل به شمار می‌رود.

در واقع این کار که بدون اجازه و رضایت ایران انجام گرفت، تجاوز به حریم هوایی ایران و یک اقدام خصمانه علیه کشور و نقض قوانین و مقررات بین‌المللی، به ویژه اصول اساسی منشور سازمان ملل متحد در زمینه صلاحیت انحصاری و حاکمیت ملی کشورها ارزیابی می‌شود. از سوی دیگر از آنجا که جاسوسی، هر گونه اقدام در زمینه به دست آوردن اطلاعات طبقه‌بندی شده بدون اجازه و آگاهی صاحب آن، از مصادیق بارز جرایم علیه امنیت ملی به شمار رفته و چون جاسوسی معمولاً یک جرم سازمان‌یافته و در عین حال فراملی است که در آن اطلاعات حیاتی یک کشور از طریق یک نظام سازمان یافته در اختیار کشور یا کشورهای دیگر قرار می‌گیرد، برای همین ورود هواپیمای شناسایی آمریکا به آسمان ایران و انجام عملیات جاسوسی، اقدامی علیه امنیت ملی ایران تلقی می‌شود.

در حقیقت، از آنجا که ورود هواپیمای آمریکایی به آسمان ایران بدون هر گونه اجازه از سوی این کشور بوده و از آنجا که مأموریت این هواپیما جاسوسی بوده و چون جاسوسی در حقوق بین‌الملل تعریف روشنی ندارد و تاکنون هیچ معاهده یا کنوانسیون مستقیم در این زمینه وجود ندارد، دولت‌ها از جمله جمهوری اسلامی ایران می‌توانند این گونه اقدامات را در نقض مفاد بند ۴ ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد مبنی بر ضرورت احترام به تمامیت ارضی و استقلال سیاسی و همچنین نقض حاکمیت ملی خود فرض کرده و در صورت لزوم از حقوق مشروع خود از جمله طرح دعوی در «دیوان بین‌المللی دادگستری» به عنوان مسئول رسیدگی به اختلافات کشورها در زمینه هر گونه نقض حقوق بین‌الملل بهره گیرند.^{۱۲} همچنین در همین ارتباط ایران می‌تواند با توجه به نقض حقوق مشروع خود در این قضیه، با به‌کارگیری روش‌های دیپلماتیک، توجه دولت این کشور را به مسئولیت خود در زمینه رعایت اصل حسن همجواری و استفاده نکردن از خاک این کشور به منظور اقدام علیه حاکمیت و منافع ایران جلب کند.

12- Dinstein, Y. War, Aggression and Self-Defence, Grotious publications Limited, 1988, P. 163.

علاوه بر نقض تمامیت ارضی، هوایمهای بدون سرنشینی که بمنظور کشتن مشخص یا نا مشخص به کار گرفته می شود که هنوز جرم آنها در دادگاه صالح اثبات نشده است و در صورت اثبات هم گرفتن حق حیات مجازات مناسبی برای آنان نمی باشد.»

۵- مسئولیت بین المللی کشور میزبان در رابطه با ایجاد پایگاه نظامی:

در این نکته که تعرض به مرزهای هوایی، دریایی و زمینی کشورها ممنوع است هیچ شک و شبهه ای وجود ندارد و بدین منظور به هیچ دلیل کشوری نمی تواند وارد مرزهای سرزمینی و تحت حاکمیت کشور دیگر شود. خصوصا اینکه آمریکا از طریق پایگاه هایی که در کشورهای همسایه ایران دارد این تعرضها را انجام می دهد و قطعا کشور دیگری را نیز درگیر پیامدها و مسئولیت بین المللی را برای همه این کشورها ایجاد می کند. آمریکا در کشورهای همسایه ایران پایگاه های نظامی متعددی را تاسیس نموده است که اکثر آنها در کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس، افغانستان و قرقیزستان می باشند. بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد کلیه اعضا را در روابط بین المللی خود از تهدید به زور یا استفاده از آن علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشوری یا از هر روش دیگری که با مقاصد ملل متحد مبادینت داشته باشد، منع می نماید. این مقرر بر مبنای احترام به اصل تساوی حقوق و خود مختاری ملل و اصل تساوی حاکمیت کلیه اعضا بنا شده است که در منشور نیز بازتاب یافته است. با این حال در صورتیکه یک دولت از دولتی دیگر به منظور حضور نظامی دولت اخیر در قلمرو تحت حاکمیت خود دعوت به عمل آورد و بدین سان رضایت خود را به حضور نظامی آن دولت اعلام دارد، این حضور ناقض بند ۴ ماده ۲ منشور نخواهد بود. با وجود این، حضور نظامی یک دولت در قلمرو دولتی دیگر تابع شرایطی است از جمله اینکه رضایت باید معتبر باشد، آزادانه اعلام شده و آشکارا احراز شود و رفتار باید در محدوده آن رضایت باشد تا مسئولیتی متوجه دولتی که رضایت در قبال فعل آن داده شده است نگردد. همچنین حضور نظامی نباید ناقض تعهدات مندرج در منشور ملل متحد و استانداردهای حقوق بشردوستانه و حقوق بشر و بر خلاف تعهدات دولت درخواست کننده باشد. این شرایط در پیش نویس طرح مسئولیت بین المللی دولت و قطعنامه انستیتو حقوق بین الملل در خصوص درخواست کمک های نظامی بیان شده است. البته در صورتی که بدلیل نقض تعهدات از سوی کشور دارای پایگاه نظامی، تهاجمی بر علیه کشور ثالث صورت پذیرد مسئولیت بین المللی مبنی بر هر گونه خسارت احتمالی بر عهده کشور پذیرنده نیز خواهد بود. در قضیه اخیر الذکر پهپاد جاسوسی امریکا از طریق پایگاه نظامی مستقر در خاک افغانستان از طریق مرز شرقی ایران وارد مرزهای سرزمینی شد و بلافاصله اعتراض رسمی ایران و احضار سفیر افغانستان را در بر داشت.

۶- اعتراض ایران و اقدامات حقوقی انجام شده:

نماینده ایران در سازمان ملل در نامه ای بدلیل تعرض پهپاد جاسوسی آمریکا به خاک ایران به طور همزمان به رئیس شورای امنیت و رئیس مجمع عمومی این سازمان ارسال کرد، ضمن اعتراض به این اقدام آمریکا از سازمان ملل خواست تا تجاوز هوایمهای بدون سرنشین آمریکایی به حریم هوایی ایران را محکوم کند و تدابیری به منظور پایان دادن به این گونه اقدامات خطرناک و غیرقانونی ببیند.

از آنجا که هوایمهای مذکور از نوع هوایمهای نظامی است که حریم هوایی ایران را نقض کرده است و بدون رضایت ایران وارد قلمروی هوایی ایران شده است، طبیعتا آمریکا مرتکب یک عمل متخلفانه بین المللی شده و مسئولیت بین المللی دارد. بنابراین اقدام ایران در باز پس ندادن هوایمهای مزبور در جهت جبران خسارت برای ارتکاب این نوع تخلف و حتی انهدام کامل این هوایمها در همان لحظه کشف، توسط ایران در چارچوب اصل ضرورت به لحاظ حقوقی توجیه و مشروع تلقی می شود. ماده

۵۱ منشور ملل متحد به دولت ها اجازه می دهد تا در صورت وقوع حمله مسلحانه علیه یک عضو ملل متحد تا زمانی که شورای امنیت اقدامات لازم را برای حفظ صلح و امنیت بین المللی به عمل آورد، از حق ذاتی دفاع مشروع از خود بهره مند شوند.^{۱۳}

در اقدامی دیپلماتیک وزارت امور خارجه با فراخواندن سفیر سوئیس در تهران، مراتب اعتراض خود را به آمریکا اعلام کرد و در عین حال با فراخوانی سفیر افغانستان در تهران اعتراض رسمی جمهوری اسلامی ایران را بدلیل ورود پهپاد آمریکا از طریق خاک آن کشور به خاک ایران به وی تسلیم کرد.

در خصوص نفوذ پهپادهای آمریکا به حریم هوایی ایران می بایست با تاکید بیشتری به ابعاد حقوقی، سیاسی و دیپلماتیک این مساله توجه کرد؛ چراکه آمریکا باید مسئولیت این اقدام خود را بر عهده گیرد. شاید یکی از دلایل امتناع آمریکا از تایید مستقیم این مسئله همین نکته باشد.

۱-۶- مراجع ذیصلاح بمنظور شکایت از دولت متخاصم

در خصوص رسیدگی قضایی باید گفت که در مورد اول یعنی توقیف هواپیمای بدون سرنشین آمریکا توسط ایران، هیچ نهاد قضایی بین المللی صلاحیت رسیدگی به این قضیه را ندارد. تنها در صورت رضایت طرفین به رسیدگی قضایی، دیوان بین المللی دادگستری می تواند به قضیه رسیدگی کند که با توجه به اوضاع و احوال موجود خیلی بعید است که این اتفاق بیفتد و از آن جا که هواپیمای مزبور دولتی محسوب شده و کشوری نیست کنوانسیون شیکاگو در مورد آن اعمال نمی شود و طبیعتاً مکانیسم ها و تسهیلات حل و فصل اختلافات این کنوانسیون در مورد آن تسری نمی یابد. در مورد هواپیماهای بدون سرنشین لبنانی نیز چنین است، ضمن آنکه اساساً در این مورد ایران و آمریکا به لحاظ حقوقی طرفیتی ندارند.

مرجع اصلی بین المللی تظلمات و دادخواهی برای جلوگیری از هر نوع تهدید و عمل تجاوزکارانه، شورای امنیت است و ایران با شکایت به شورای امنیت در رابطه با رخنه و نفوذ مکرر هواپیماهای نظامی آمریکا به محدوده فضای ایران گام حقوقی را برداشته است. ضمن آنکه این مسئله با توجه به استقرار پایگاههای نظامی آمریکا از جمله در بحرین و افغانستان مسوولیت هایی را نیز متوجه کشورهای همسایه و همجوار در قبال امنیت سایر کشورها می سازد که باید مسوولیت خود را در قبال این گونه اقدامات دولت آمریکا پذیرفته و نسبت به عواقب آن آگاه باشد.

کنوانسیون ۱۹۴۴ شیکاگو ناظر بر قوانین هوانوردی بین المللی که ایران و آمریکا نیز عضو این کنوانسیون هستند، حریم هوایی کشورها را جزیی از قلمرو تحت حاکمیت دولت می داند.

دیوان بین المللی دادگستری مرجع رسیدگی به دعاوی حقوقی بین دولت ها است، نه در مورد مسائلی مانند تجاوز و از این دست. البته اگر شورای امنیت این اجازه را داد و بخش سیاسی را خود حل و فصل کرد مفید واقع خواهد گردید. اما اگر شورای امنیت سازمان ملل در انجام وظیفه خود تعلل کرد یا نخواست با موضوع برخورد قانونی انجام دهد، طبیعی است که این در

۱۳- ماده ۵۱ منشور ملل متحد: در صورت وقوع حمله مسلحانه علیه یک عضو ملل متحد تا زمانیکه شورای امنیت اقدام لازم را بری حفظ صلح و امنیت بین المللی را به عمل آورد هیچیک از مقررات این منشور به حق ذاتی دفاع از خود خواه فردی یا دسته جمعی لطمه ای وارد نخواهد کرد. اعضاء باید اقداماتی را که در اعمال این حق دفاع از خود به عمل می آورند فوراً به شورای امنیت گزارش دهند. این اقدامات به هیچ وجه در اختیار و مسوولیتی که شورای امنیت بر طبق این منشور دارد و به موجب آن برای حفظ و اعاده صلح و امنیت بین المللی و در هر موقع که ضروری تشخیص دهد اقدام لازم به عمل خواهد آورد تاثیری نخواهد داشت.

اختیار جمهوری اسلامی ایران است که از طریق دیوان بین المللی دادگستری به طرح شکایت بپردازد. اما تنها بعد حقوقی این مسئله می‌تواند در این دیوان مورد بررسی قرار گیرد.

باید به این نکته توجه کرد که این مسئله دو بعد دارد، یکی بعد سیاسی و دیگری بعد حقوقی. دیوان بین المللی دادگستری تنها می‌تواند به بعد حقوقی رسیدگی کند. البته موضوع تا حدی پیچیده است. اما در عین حال باید رضایت طرف مقابل را هم در نظر گرفت. بدون کسب رضایت یا اعلام تایید صلاحیت دیوان از سوی طرفین دعوا، امکان ارجاع دعوا به دیوان بین المللی دادگستری نیست. مگر این که دولت‌ها قبلاً این صلاحیت را پذیرفته باشند یا در جریان اتفاق، دو طرف یا طرف‌های درگیر در دعوا رضایت دهند که موضوع در دیوان مطرح شود. بنابراین طرح دعوا در دیوان بین المللی دادگستری، مشروط به کسب رضایت طرفین دعوا است.

در هر حال تجاوز به حریم هوایی کشورها، نوعی تهدید صلح و امنیت محسوب می‌شود و دولت مورد تهدید می‌تواند به شورای امنیت مراجعه کند. البته بدیهی است که ایران بر قلمروی هوایی خود حاکمیت مطلق دارد و می‌تواند به هر طریق ممکن و مشروع تجاوز به حاکمیت خود را متوقف کند.

کشتار هدفمند توسط هواپیماهای بدون سرنشین مسایل حقوقی زیادی را مطرح کرده است. به طور مشخص اصول حقوق بشردوستانه از جمله اصل منع رنج بی‌هوده و اصل تفکیک نظامیان و غیرنظامیان و ممنوعیت استفاده از سلاح‌های ممنوع مورد توجه است. آمریکا مدت‌هاست که از هواپیماهای بدون سرنشین در مناطق مختلف از جمله افغانستان، پاکستان، یمن، سومالی و جیبوتی استفاده می‌کند. این نگرانی زمانی بیشتر می‌شود که بخشی از این هواپیماها توسط سازمان جاسوسی (سیا) این کشور کنترل و هدایت شود و نه نیروهای نظامی. آمارها حاکی از آن است که بسیاری از غیرنظامیان توسط این نوع هواپیماها کشته و مجروح شده‌اند.

از نقطه نظر حقوقی استفاده از نیروی مهلک در حقوق بین‌الملل ضرورتاً در دو چارچوب می‌گنجد. یا باید در راستای اجرای حقوق باشد که قاعدتاً در وهله اول باید بازداشت و دستگیری باشد و نه کشتن یا اینکه مطابق با حقوق بین‌الملل بشردوستانه یک مخاصمه مسلحانه باشد. بنابراین اجرای حقوق یا در چارچوب حقوق بشر در زمان صلح و جنگ یا در چارچوب اعمال حقوق بشردوستانه در زمان جنگ است.

آمریکا مدعی است که در چارچوب جنگ با تروریسم در یک مخاصمه بین‌المللی قرار دارد و این مخاصمه تابع مجوزهایی است که در قالب اقدام‌های ضد تروریستی پس از حوادث ۱۱ سپتامبر از سوی سازمان ملل اعطا شده است. اما نمی‌توان استدلال آمریکا را پذیرفت و همگان اتفاق نظر ندارند که حملات کنونی آمریکا در چارچوب دفاع مشروع و یا مجوزهای سازمان ملل است. بنابراین حقوق بشردوستانه همه اقدام‌های ضد تروریستی ادعایی آمریکا را پوشش نمی‌دهد. با وجود این، این گونه حملات باید تابع مقررات حقوق بشر از جمله ممنوعیت سلب خودسرانه حیات باشد. بنابراین کشتار هدفمند با استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین اصولاً نمی‌تواند یک رویه قانونی باشد.

۲-۶- دیدگاه و اهداف دولت آمریکا:

در فعالیت پهنادهای آمریکایی، اصطلاح حقوقی «هدف مشروع» به شکل موسعی تفسیر شده که از منظر حقوق بین‌الملل مورد حمایت نیست. دولت آمریکا مدعی است که به این ترتیب حق دارد بدون رضایت رسمی دولت محلی جهت اختلال یا جلوگیری از حملات آینده اقدام نظامی انجام دهد. این امتداد دگرترین جنگ پیشدستانه در حالی که این طرز تفکر با

چالش‌های حقوقی بیشماری مواجه است؛ زیرا اصل دفاع از خود در حقوق بین‌الملل مربوط به زمان جنگ و آن هم داخل مرزهای ملی و نه حتی در مرزهای طرف خصمه است. به این ترتیب اقدام آمریکا، اقدامی تجاوزکارانه به دلیل نقض حاکمیت ملی، ناقض حقوق بین‌الملل شناخته می‌شود.

آمریکا بر این ادعاست که یک خصمه مسلحانه با گروه‌های تروریستی در جریان است و بنابراین خصمه مسلحانه غیر بین‌المللی به شمار می‌رود. یعنی این دیدگاه سنتی را تقویت می‌کند که خصمه مسلحانه آنجایی جریان دارد که شرکت‌کنندگان قرار دارند، درست مانند گسترش جنگ دوم جهانی. بنابراین خصمه هم در زمان و هم در مکان گسترش پیدا می‌کند.

معنای این استدلال آن است که اگر دشمنان هدف، از افغانستان به پاکستان، یمن یا سومالی در حرکت باشند تا زمان پایان خصمه آنان همچنان دشمن تلقی شده و می‌توانند هدف قرار گیرند. همچنین موضع آمریکا چنین است که تروریست‌هایی که در مناطق امن مخفی می‌شوند از حمله مصون نیستند. در پاسخ باید اذعان داشت که درگیری مسلحانه به میل یک طرف خصمه آغاز و پایان نمی‌یابد، بلکه از معیارهای عینی پیروی می‌کند. آستانه حمله مسلحانه فارغ از مرزهای جغرافیایی است. حمله مسلحانه شامل دو بخش است: حمله مسلحانه بین‌المللی و حمله مسلحانه غیر بین‌المللی. در مورد حمله مسلحانه بین‌المللی، ماده ۲ مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ قابل ذکر است، یعنی به طور خلاصه وقوع درگیری مسلحانه میان نیروهای مسلح کشورها در هر سطح. در مقابل ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ در مورد مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی حاکم است. ماده مزبور این نوع خصمه را تعریف نمی‌کند. با وجود این حقوق بین‌الملل عرفی آستانه وقوع خصمه مسلحانه غیر بین‌المللی را خشونت تلقی می‌کند که مداوم، فشرده نظام‌مند و سازمان‌یافته باشد. مطابق این مقرر بین‌المللی هم باید گروه‌های سازمان‌یافته وجود داشته باشند و هم این گروه‌ها در حال مبارزه مسلحانه باشند. با وجود این مخاصمات مسلحانه غیر بین‌المللی چیزی بیش از خشونت محدود، تظاهرات و آشوب است. این در حالی است که کشتار هدفمند با هدف حداقل خشونت برای کشتن یک فرد مشخص است. بنابراین کشتار هدفمند در چارچوب خصمه مسلحانه بین‌المللی نیست و در مورد آن باید ضوابط حقوق بین‌الملل بشر اعمال شود.

نتیجه‌گیری:

از دیدگاه عرف بین‌الملل ایران نیز مانند هر کشور دیگری بر قلمروی هوایی خود حاکمیت مطلق دارد و می‌تواند به هر طریق ممکن و مشروع تجاوز به حاکمیت خود را متوقف کند. البته این حقیقت مسلم است که عمل جاسوسی در دنیا عمل مذموم و قبیحی است و کشورها نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند و کشوری که جاسوسی می‌کند خود بیشتر از همه از اینکه ماهیتش آشکار شده است ضربه می‌خورد. زیرا اعتماد بین‌المللی خود را از دست می‌دهد و آمریکا نیز با رفتارهای خلاف عرف و قوانین بین‌المللی بیش از پیش اعتماد جهانی خود را از دست داده است.

با توجه به استفاده دولت ایران از حق دفاع مشروع خود، ایران باید طبق ماده ۵۱ منشور ملل متحد گزارش اقدام خود را به شورای امنیت بدهد که ارائه این گزارش یک تعهد حقوقی است. ایران طبق حق دفاع مشروع خود هم می‌توانسته این هواپیما را سرنگون کند و هم می‌توانسته آن را به خدمت خود درآورد که گزینه دوم را انتخاب کرده است. ایالات متحده آمریکا از نظر حقوقی نمی‌تواند هیچ اقدامی برای استرداد این هواپیمای بدون سرنشین انجام دهد. ضمن آنکه آمریکا در موارد متعدد رفتارهای خصمانه‌ای با ایران داشته است حق شکایت به مراجع بین‌المللی بخصوص سازمان ملل متحد محفوظ و قطعی

است. به عبارت دیگر کارکرد مؤثر و قاطعانه‌ی سازمان ملل و تصمیمات شورای امنیت می‌تواند به عنوان اقدامی جمعی و گسترده در پیشگیری از این اقدام‌های تجاوزکارانه به شمار آید و با ضمانت اجرایی مؤثر از تکرار برخوردهای احتمالی جلوگیری نماید. بنابراین اختلاف‌های سیاسی، ایدئولوژیکی و عقیدتی نمی‌تواند مانع از اجرای قوانین و مقررات بین‌المللی گردد و تمامی کشورهای متمدن می‌بایست مطیع موازین و قوانین بین‌المللی باشند.

منابع:

- ۱- امین زاده الهام، علاقه بند حسینی یونس، جایگاه مفهوم حاکمیت در حقوق بین الملل فضا، مجله حقوقی بین الملل، شماره ۵۰، بهار و تابستان ۱۳۹۳
- ۲- پورخاقان زینب، بررسی جرم تجاوز در کنفرانس بازننگری اساسنامه دیوان کیفری بین المللی مجله پژوهش های حقوقی، شماره ۱۷، بهار و تابستان ۱۳۸۹
- ۳- سیدحسن صفوی، ۱۳۶۲، حقوق بین‌الملل هوایی و فضایی، جلد اول، تهران: مؤسسه‌ی خدمات چاپ.
- ۴- شهبازی آرامش، اعتبار عهدنامه مودت ۱۹۵۵ و قابلیت استناد به آن در روابط ایران و ایالات متحده امریکا، مجله حقوقی بین المللی، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی ریاست جمهوری، سال بیست و هشتم، شماره ۴۴، ۱۳۹۰.
- ۵- حسن پوربافرانی، حقوق جزای بین‌الملل، تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۸.
- ۶- حسینی سید ابراهیم، مریدی فر حسین، معضل پراکندگی صلاحیت برای احراز وقوع تجاوز در عرصه بین المللی، فصلنامه تعالی حقوق، دوره جدید، سال چهارم، شماره ۲، بهار ۱۳۹۲
- ۷- دلخوش علیرضا، حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه بین المللی و غیربین المللی تفاوت ها و اشتراکات، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و دوم، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۷
- ۸- ضیائی بیگدلی محمدرضا، حقوق جنگ، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، چاپ نخست، ۱۳۸۱
- ۹- کاسسه، آنتونیو، حقوق کیفری بین المللی برگردان: پیران حسین، امیر ارجمند اردشیر و موسوی زهرا، تهران، انتشارات جنگل، چاپ نخست، ۱۳۸۷
- ۱۰- موسی زاده رضا، فروغی نیا حسین، تعریف جنایت تجاوز در پرتوی قطعنامه کنفرانس بازننگری اساسنامه (دیوان کیفری بین المللی در کامپالا) ۱ ژوئن، فصلنامه راهبرد، سال بیست و یکم، شماره ۶۳ تابستان ۱۳۹۱
- ۱۱- منصور جباری، حقوق بین الملل هوایی، تهران: انتشارات فروزش، ۱۳۸۱.
- ۱۲- هوشنگ مقتدر، حقوق بین‌الملل عمومی، تهران: مؤسسه‌ی چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۱.
- 13- Dinstein, Y. War, Aggression and Self-Defence, Grotious publications Limited, 1988, P. 163.
- 14- Y. M Kolossov, Relation ship of international Air and space Law, Proceedings 20th Colloquium, (Prague, 1977), PP.304.
- 15- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, para. 251.
- 16- Scheffer, David, (2009), the International Criminal Court and Crime of Aggression: A Pragmatic Approach to Jurisdictions and Definitional Requirements for the Crime of Aggression in the Rome Statute, Vol. 41 Case Western Reserve Journal of International Law.